

КООРДИНАЦІЯ ДІЯЛЬНОСТІ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ У СФЕРІ ПРОТИДІЇ НАРКОЗЛОЧИННОСТІ

Ступник Я.В.,

*кандидат юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри кримінального права та процесу
юридичного факультету
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»*

Білаш О.В.,

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри адміністративного,
фінансового та інформаційного права
юридичного факультету
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»*

Данко В.Й.,

*кандидат юридичних наук,
доцент кафедри кримінального права та процесу
юридичного факультету
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»*

Ступник Я.В., Білаш О.В., Данко В.Й. Координація діяльності правоохоронних органів у сфері протидії наркозлочинності

У статті розглянуто поняття та форми координації діяльності правоохоронних органів у сфері протидії наркозлочинності. Визначено, що координація має важливе значення, тому що ця діяльність здійснюється за рахунок спільних погоджених зусиль різних суб'єктів. Серед них є і органи державної влади як різного рівня, недержавні суб'єкти, що представляють інтереси громадянського суспільства, і навіть окремі громадяни через різні форми самоорганізації населення, які можуть ефективно протидіяти незаконному обігу наркотичних засобів за умови оптимальної координації їхньої діяльності. Однак у вітчизняних умовах протягом тривалого часу не вдається здійснити ефективний вибір координатора як суб'єкта, що у повній мірі погоджує галузеву діяльність всіх задіяних у процесі протидії наркозлочинності установ і організацій. Узагальнюючи наявний по даній проблемі матеріал, авторами визначено певні тенденції вирішення даного питання. За результатами проведеного дослідження запропоновано організаційну модель, де роль координатора антинаркотичної діяльності відведена Міжвідомчому центру взаємодії у сфері протидії кримінальному наркообігу, що діятиме при Департаменті протидії наркозлочинності Національної поліції України. Окремо оцінюючи роль прокуратури як організатора боротьби зі злочинністю в цілому, у тому числі з кримінальним наркообігом, вказано, що дане відомство покликане погоджувати діяльність всіх правоохоронних органів при реалізації ними різних функцій кримінальної юстиції, тобто по широкому спектру завдань. Авторами наголошено, що існує також необхідність координації оперативно-розшукової діяльності як найбільш результативної правоохоронної функції в сфері протидії кримінальному наркообігу. Оптимальним робочим органом, що забезпечить узгодження дій всіх цих оперативних підрозділів правоохоронних органів, автори вважають Департамент протидії наркозлочинності Національної поліції України, як такий, що має в своєму арсеналі стратегічні й тактичні підходи спільної оперативної роботи в сфері протидії кримінальному наркообігу. При цьому ці підрозділи не втратять своїх позицій і як суб'єкт ОРД в антинаркотичній сфері. Акцентовано увагу на тому, що впровадження у практику діяльності правоохоронних органів запропонованого механізму координації при кваліфікованому і професійному підході до його застосування слугуватиме

підвищенню ефективності координаційної діяльності, що вимагає від правоохоронних органів застосування сучасних методів координації, правильного визначення стратегії і тактики взаємодії щодо протидії наркозлочинності, виключення випадків підміни й дублювання.

Ключові слова: координація, протидія, наркозлочинність, правоохоронні органи, прокуратура, обмін інформацією.

Stupnyk Y.V., Bilash O.V., Danko V.Y. Coordination of law enforcement agencies' activities in the sphere of drug criminality counteraction

The article deals with the concepts and forms of coordination of the activities of law enforcement agencies in the field of combating drug crime. It is determined that coordination is important because this activity is done through the concerted efforts of different actors. These include public authorities at various levels, non-state actors representing the interests of civil society, as well as individual citizens through various forms of self-organization of the population that can effectively counteract the illicit trafficking of drugs, provided that their activities are optimally coordinated. However, under domestic conditions, for a long time, it is not possible to make an effective choice of coordinator as a subject, which fully coordinates the sectoral activity of all involved in the process of combating drug abuse of institutions and organizations. Summarizing the material available on this issue, the authors identified certain trends in solving this issue. According to the results of the analysis, an organizational model was proposed, where the role of the coordinator of anti-narcotic activities was assigned to the Interagency Interaction Center in the sphere of combating criminal drug trafficking, which would operate under the Department of Combating Narcotics of the National Police of Ukraine. Assessing the role of the prosecutor's office as an organizer of the fight against crime in general, including criminal drug trafficking, it is stated that this agency is intended to coordinate the activities of all law enforcement agencies in the implementation of their various functions of criminal justice, that is, on a wide range of tasks. The authors emphasize that there is also a need to coordinate search operations as the most effective law enforcement function in the field of combating criminal drug trafficking. The authors consider the National Police of Ukraine Department of Drug Crime to be the optimal working body to ensure coordination of actions of all these operational units of law enforcement agencies, as having in its arsenal strategic and tactical approaches of joint operational work in the sphere of criminal drug trafficking. At the same time, these units will not lose their position as a subject of ARD in the anti-narcotic sphere. It is emphasized that the implementation of the proposed coordination mechanism in the practice of law enforcement agencies in a qualified and professional approach to its application will serve to increase the efficiency of coordination activities, requiring law enforcement agencies to apply modern methods of coordination, correct definition of strategy and tactics of interaction on counteraction, counteraction cases of substitution and duplication.

Keywords: coordination, counteraction, drug crime, law enforcement, prosecutor's office, exchange of information.

Постановка проблеми. Координація має важливе значення в сфері протидії наркозлочинності, тому що ця діяльність здійснюється за рахунок спільних погоджених зусиль різних суб'єктів. Серед них є і органи державної влади як різного рівня, правоохоронні органи, недержавні суб'єкти, що представляють інтереси громадянського суспільства, і навіть окремі громадяни через різні форми самоорганізації населення. В сучасних умовах є очевидним, що координація у сфері протидії наркозлочинності є об'єктивно обумовленою, адже усі правоохоронні органи та органи влади можуть ефективно протидіяти незаконному обігу наркотичних засобів за умови оптимальної координації їхньої діяльності. Однак, у вітчизняних умовах протягом тривалого часу не вдається здійснити ефективний вибір координатора як суб'єкта, що у повній мірі погоджує галузеву діяльність всіх задіяних у процесі протидії наркозлочинності установ і організацій. На тлі проведення реформи системи правоохоронних органів в Україні протягом останніх років ця проблема не знайшла свого відбиття ні в указах Президента України, ні в рішеннях Уряду України, ухвалених на виконання відповідних указів. Тому на сьогоднішній день актуальним є питання розробки найбільш ефективної організаційної моделі координації діяльності правоохоронних органів у зазначеній сфері і варіантів її правового забезпечення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У доктринальній площині дослідженню тих чи інших аспектів координації діяльності правоохоронних органів у сфері протидії злочинності приділяли увагу у своїх дослідженнях такі вчені, як: О. Бандурка, Є. Блажівський, М. Бурбика, В. Войцишен, Ю. Грошевий, Л. Давиденко, О. Кальман, С. Мірошніченко, В. Мозгова, В. Нор, Є. Попович, О. Ярмиш та ін. Проте зазначені науковці не акцентували увагу на особливостях координації діяльності правоохоронних органів у сфері протидії наркозлочинності.

Мета статті – визначити проблемні питання координації діяльності правоохоронних органів у сфері протидії наркозлочинності та надати практичні рекомендації для їх вирішення.

Виклад основного матеріалу. Термін «координація» латинського походження. Він має такі словникові тлумачення: 1) погодження, зведення до відповідності, установлення взаємозв'язку, контакту в діяльності людей, між діями, поняттями тощо; 2) узгодженість рухів. Тож під координацією розуміємо взаємоузгоджену діяльність кількох суб'єктів для досягнення ними спільної мети [1, с. 362].

На відміну від терміна «взаємодія», координація передбачає наявність суб'єкта, котрий координує, який згідно з вимогами закону наділений певними організаційними повноваженнями щодо всіх інших суб'єктів такої діяльності, проте вони не перебувають із ним у відносинах залежності чи підпорядкування. На законодавчому рівні координація діяльності правоохоронних органів визнана одним із основних напрямів державної політики з питань національної безпеки [2, с. 25].

В Україні термін «координація» у правовому сенсі був застосований 2000 року в п. 1 Положення про координацію діяльності правоохоронних органів по боротьбі зі злочинністю, схваленого Координаційним комітетом по боротьбі з корупцією і організованою злочинністю при Президентові України 17 липня 2000 року. У ньому зазначалося, що координація – це спрямовані на зміцнення законності та правопорядку спільне розроблення та практична реалізація узгоджених заходів зі своєчасного виявлення, розкриття, припинення та попередження злочинів і корупційних діянь, усунення причин та умов, які сприяють їхньому вчиненню. Незважаючи на те, що створення Координаційного комітету по боротьбі з корупцією і організованою злочинністю при Президентові України було визнано неконституційним, визначення координації, наведене у положенні, не втратило своєї актуальності й донині [3, с. 40].

В.А. Мозгова зазначає, що координація діяльності правоохоронних органів із протидії злочинності та корупції – це передбачена законом, об'єктивно обумовлена, узгоджена та постійна взаємодія з метою реалізації учасниками правоохоронної діяльності спільних заходів за найбільш пріоритетними напрямками протидії злочинним та корупційним проявам, що здійснюється під організаційним керівництвом відповідного прокурора [4, с. 290].

За загальними правилами координація здійснюється у таких формах:

- координаційних нарад керівників правоохоронних органів під головуванням відповідного прокурора;
- спільних засідань колегій правоохоронних органів;
- міжвідомчих нарад за участю керівників правоохоронних органів, органів виконавчої влади, місцевого самоврядування та державного нагляду (контролю);
- спільних наказів, вказівок, інформаційних листів та інших документів організаційного та методичного характеру;
- обміну інформацією з питань стану злочинності та корупції;
- розробки і здійснення узгоджених заходів з метою виявлення, припинення та попередження кримінальних правопорушень, у тому числі з ознаками корупції, а також усунення причин та умов, що сприяли їх вчиненню;
- організації комплексного вивчення ефективності протидії злочинності та корупції у регіонах, де спостерігаються негативні тенденції цієї діяльності;
- спільних виїздів до регіонів для проведення узгоджених заходів, перевірок і надання допомоги правоохоронним органам на місцях;
- вивчення позитивного досвіду з питань запобігання і протидії злочинності та корупції, впровадження його в практичну діяльність правоохоронних органів;
- розробки пропозицій з питань удосконалення правового регулювання запобігання і протидії злочинності та корупції;
- спільного ініціювання та проведення аналітичних, наукових досліджень у сфері протидії злочинності та корупції, а також взаємного використання можливостей правоохоронних органів для підготовки і навчання кадрів, підвищення їх кваліфікації, проведення семінарів, конференцій та інших навчально-практичних заходів [5, с. 74].

Визначення поняття «правоохоронні органи» міститься у ч. 1 ст. 2 Закону України «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів» [6]. До правоохоронних віднесено органи прокуратури, Національної поліції, служби безпеки, Військової служби правопорядку у Збройних Силах України, Національне антикорупційне бюро України, органи охорони державного кордону, органи доходів і зборів, органи і установи виконання покарань, слідчі ізолятори, органи державного фінансового контролю, рибоохорони, державної лісової охорони, інші органи, які здійснюють правозастосовні або правоохоронні функції.

На відміну від інших систем державних органів, система правоохоронних органів не має традиційної організаційної побудови, як, наприклад, система органів виконавчої влади, а являє собою цілісну сукупність, системоутворюючим чинником якої є не структурний (організаційний), а функціональний критерій – безпосередньо правоохоронна діяльність, що визначено їх спільним функціональним призначенням, яке полягає, головним чином, в охороні й захисті права. Тому можна зробити висновок, що системоутворюючим чинником системи правоохоронних органів є правоохоронна діяльність, для здійснення якої держава і створює правоохоронні органи.

До правоохоронних органів належать такі державні органи, виконання якими однієї чи кількох головних правоохоронних функцій є визначальним у їх діяльності, які у зв'язку з цим потребують специфічного матеріально-технічного та іншого забезпечення, до працівників яких законодавством пред'являються спеціальні вимоги і працівники яких з метою ефективного виконання своїх обов'язків згідно із законодавством наділяються різноманітними специфічними правами, мають відповідні пільги та зовнішні ознаки приналежності до правоохоронних органів, підлягають підвищеному правовому захисту [7, с. 149-150].

Особлива роль у спільній роботі правоохоронних органів відводиться прокуратурі, якій і доручено здійснення координаційної функції в сфері протидії незаконному обігу наркотичних засобів [8, с. 192].

Так, Офіс Генерального прокурора та його органи на місцях здійснюють проведення координаційних нарад по розглядуваній проблемі, де аналізується стан боротьби з незаконним обігом наркотичних засобів, а потім обговорюються висновки, до яких прийшли по різних аспектах даної роботи інші правоохоронні органи, і розробляються спільні заходи щодо підвищення ефективності оперативно-розшукової, кримінально-процесуальної і адміністративної діяльності відповідних відомств, направляються пропозиції, що підлягають включенню в комплексні програми і плани профілактики кримінальних правопорушень [9].

Мабуть ні в кого не викликає сумнівів, що дії правоохоронних органів у сфері протидії незаконному обігу наркотиків потребують суттєвого покращення. Вони повинні відповідати рівню і масштабам загрози національній безпеці. Мова йде про те, що провідну роль у становленні, розвитку і відтворенні вкрай небезпечної наркоситуації в Україні починає відігравати організована злочинна діяльність у формі наркобізнесу. Останній постійно провокує збільшення попиту на наркотики, втягуючи в їхнє споживання не тільки осіб, що традиційно споживали алкоголь, але й підлітків, молодь.

Тому пильна увага з боку правоохоронних органів – суб'єктів ОРД, розвідки, контррозвідки та їх слідчих підрозділів повинно бути спрямоване на виявлення і викриття організаторів наркобізнесу. Тут не повинно бути перекоосу у бік притягнення до кримінальної відповідальності тільки тих, хто чинить незаконні дії з наркотиками без мети збуту, а навпаки – вектор державної кримінальної політики повинен бути зміщений від переслідування споживачів на переслідування розповсюджувачів заборонених до обігу речовин.

Безумовно, наркобізнес має латентний характер, у той час як злочинні дії споживачів наркотичних засобів очевидні, а їхнє виявлення і розкриття не становлять для поліції особливих труднощів. Якщо ж зосереджувати увагу на останній категорії злочинів, то практика притягнення до кримінальної відповідальності споживачів наркотичних засобів не тільки не вирішує проблему ефективного контролю і протидії незаконному обігу наркотичних засобів, але й провокує погіршення наркоситуації.

Адже засуджені споживачі наркотиків, направлені в пенітенціарні установи, як правило, зберігають наркозалежність, продовжуючи споживання наркотиків у в'язницях. Тому після звільнення вони знову повертаються в середовище осіб з девіантною поведінкою. Крім того, статистичні дані про наркозлочинність показують, що організатори наркобізнесу діють наступально, втягуючи в наркотизацію все нових і нових людей, тому що вони стурбовані в першу чергу збереженням власних надприбутків.

Виходячи з цього, потрібною є активізація діяльності відповідних підрозділів правоохоронних органів України, оперативно-розшукова робота яких спрямована на виявлення і викриття організованих злочинних груп і наркоділків. Сприяти в цьому їм можуть органи прокуратури.

Органи прокуратури крім нагляду за дотриманням законності в ході ОРД, кримінально-процесуальної діяльності здійснюють і контроль за дотриманням принципу законності в діяльності щодо профілактики наркотизму. Мова йде про те, щоб не допустити здійснення правоохоронними органами заходів, що порушують права й інтереси людини і громадянина у вигляді примусового огляду груп ризику, безпідставного огляду автотранспорту, застосування заходів фізичного впливу до споживачів наркотиків тощо.

Разом з тим, оцінюючи роль прокуратури як організатора боротьби зі злочинністю в цілому, у тому числі з кримінальним наркообігом, варто вказати, що дане відомство покликане погоджувати діяльність всіх правоохоронних органів при реалізації ними різних функцій кримінальної юстиції, тобто по широкому спектру завдань. Однак існує особлива проблема координації оперативно-розшукової діяльності як найбільш результативної правоохоронної функції в сфері протидії кримінальному наркообігу [10, с. 86-95].

Специфіка ОРД полягає в тому, що її організація і тактика захищені обмежувальними грифами, що робить процес її здійснення винятково утаємниченим. У зв'язку із цим необхідним є виокремлення структури, що координуватиме ОРД при вирішенні відповідного кола завдань, що вимагають спільних зусиль спеціалізованих оперативних підрозділів – суб'єктів протидії кримінальному наркообігу.

Мова зокрема йде про такі оперативні підрозділи:

- підрозділи Департаменту протидії наркозлочинності Національної поліції України;
- спеціальні підрозділи по боротьбі з організованою злочинністю МВС та Служби безпеки України;
- оперативні підрозділи Служби безпеки України;
- оперативні підрозділи розвідувальних органів, що володіють інформацією про організовані кримінальні структури, що займаються наркобізнесом у міжнародному масштабі.

Логіка підказує, що оптимальним робочим органом, що забезпечить узгодження дій всіх цих оперативних підрозділів правоохоронних органів, мав би бути Департамент протидії наркозлочинності Національної поліції України, як такий, що тягне основне навантаження цієї боротьби, має в своєму арсеналі стратегічні й тактичні підходи спільної оперативної роботи в сфері протидії кримінальному наркообігу. При цьому ці підрозділи не втратять своїх позицій і як суб'єкт ОРД в антинаркотичній сфері. Натомість зберегти при цьому статус-кво для інших суб'єктів ОРД в сфері протидії кримінальному наркообігу навряд чи вдасться.

Необхідно нагадати, що антинаркотичні спеціалізовані підрозділи починали свою історію як організаційні ланки служби карного розшуку МВС. Однак, не можна не зважати на ті закономірності у вигляді принципів роботи, які визначають устрій і функціонування оперативних підрозділів. Так, карний розшук працює за територіальним принципом і у його розпорядження потрапляє великий обсяг інформації, що становить оперативний інтерес у плані кримінального наркообігу. Тим більше, що оперативні працівники карного розшуку, виходячи з вищевказаного принципу їхньої роботи, тісно взаємодіють і з дільничними офіцерами поліції, і з патрульною поліцією, а в сучасних умовах і з недержавними правоохоронними структурами. Не випадково, а цілком закономірно, що антинаркотичні оперативні підрозділи були створені саме в складі карного розшуку [11, с. 26-33].

При такому підході до організації координації дій оперативних служб правоохоронних органів щодо протидії наркозлочинам оптимально будуть використані їх оперативні можливості. Змінною структурою в цьому плані можуть стати спеціалізовані міжвідомчі оперативні групи, створювані по типу «ударних сил» оперативних служб США і призначені для боротьби з організованою злочинністю, у тому числі з наркобізнесом.

У вітчизняних умовах зазначені оперативні групи можуть виявитися досить ефективними у своїй діяльності, оскільки до їхнього складу можуть включатися працівники різних правоохоронних органів, що мають можливості відслідковувати різні аспекти діяльності ОЗГ наркоділків.

Все сказане служить аргументом на користь того, щоб утворити при Департаменті протидії наркозлочинності Національної поліції України Міжвідомчий центр взаємодії у сфері протидії кримінальному наркообігу. Його існування дозволить результативно використовувати потужний потенціал цієї служби.

Існує ще один аргумент на користь такого організаційного рішення. На порядку денному зараз стоїть питання створення системи підрозділів у сфері профілактики наркоманії і незаконного обігу наркотиків. На нашу думку, вони можуть мати форму, подібну до тієї, котру мають уповноважені органи з питань пробації. Вони, як відомо, здійснюють контроль за особами, що входять у групу ризику в плані рецидиву злочинів. При цьому саме такі акценти в роботі даної структури стануть запобіжником неминучого дублювання функцій і підрозділів ОВС, які будуть паралельно діяти на одній і тій же території.

Для того, щоб уникнути цього, важливо буде зберегти вищевказаний Центр міжвідомчої взаємодії саме в структурі Департаменту протидії наркозлочинності Національної поліції України.

Координація антинаркотичної діяльності може бути результативною лише тоді, якщо вона має належне документальне оформлення. Практика протидії наркозлочинності виробила досвід планування цієї роботи. Тут у наявності стратегічні й інші плани відповідної діяльності. Будь-які організаційні заходи можуть бути успішними, якщо вони ґрунтуються як на аналізі такої соціальної патології, як наркоманія, так і на аналізі наркозлочинності. Важливо знати причини як першого, так і другого соціально-правових явищ. Виходячи із цього, можна раціонально визначити як перелік загальнодержавних, так і інших заходів щодо боротьби з наркозлочинністю. У цьому випадку утворюються передумови для вироблення комплексу заходів, що впливають і на таку соціальну патологію, як наркоманія, і спрямовані на виявлення, розкриття і розслідування, попередження і припинення протиправних дій, пов'язаних з наркотичними і психотропними речовинами.

При плануванні заходів, спрямованих на протидію наркозлочинності, важливе значення має і створення умов для їхнього виконання. Насамперед, це стосується ресурсного забезпечення. Істотне значення має і

об'єктивне визначення завдань, що підлягають вирішенню, і вибір відповідних засобів і методів, кадрове забезпечення, організація контролю над процесом виконання конкретних програм і планів по боротьбі з наркозлочинністю. В основі цих організаційно-управлінських заходів лежить відповідного рівня прогнозно-аналітичне забезпечення.

Висновки. В діяльності з протидії наркозлочинності, а також у межах такого важливого її напрямку, як координація, варто розуміти, що наркозлочинність здебільшого володіє ініціативою, а тому концептуальні основи її попередження передбачають обов'язкове визначення відповідних пріоритетів, на яких має зосереджуватись першочергова увага правоохоронних органів. Впровадження у практику діяльності правоохоронних органів запропонованого механізму координації при кваліфікованому і професійному підході до його застосування слугуватиме підвищенню ефективності координаційної діяльності, що вимагає від правоохоронних органів застосування сучасних методів координації, правильного визначення стратегії і тактики взаємодії щодо протидії наркозлочинності, виключення випадків підміни й дублювання повноважень.

Список використаних джерел:

1. Новий тлумачний словник української мови: У 4 т.: 42000 слів / Уклад. В.Яременко, О.Сліпушко. К.: Аконті, 1998. 910 с.
2. Печенкін І. Координація діяльності з протидії злочинності та корупції як один із пріоритетних напрямів роботи прокурора. Віче. 2015. № 2. С. 24–27.
3. Кальман О. Г. Координация деятельности правоохранительных органов по предотвращению и противодействию коррупции: требования нового законодательства. Прокурорский надзор за соблюдением антикоррупционного законодательства Украины и Казахстана: Сборник научных трудов. К.: Национальная академия прокуратуры Украины, 2014. С. 38–48.
4. Мозгова В.А. Поняття та рівні координації діяльності правоохоронних органів із протидії злочинності й корупції. Часопис Київського університету права. 2013. №2. С.290-294.
5. Мудров А., Європіна І. Форми координації діяльності правоохоронних органів у сфері протидії злочинності та корупції. Вісник Національної академії прокуратури України. 2013. №3. С. 73-78.
6. Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів: Закон України № 3781-ХІІ від 23 грудня 1993 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3781-12> (дата звернення: 07.04.2021)
7. Загуменна Ю. О. Правоохоронні органи: поняття, ознаки, функції, особливості діяльності. Право і безпека. 2010. №3 (35). С. 145-150
8. Суд, правоохоронні та правозахисні органи України: Навч. посіб. / В.С. Ковальський (керівник авт. колективу), В.Т. Білоус, С.Е. Демський та ін.; Відп. ред. Я. Кондратьєв. К.: Юрінком Інтер, 2002. 320 с.
9. Про затвердження Положення «Про координацію діяльності правоохоронних органів по боротьбі із злочинністю та корупцією»: Наказ Генерального прокурора України № 43/375/166/353/284/241/290/236 від 26.04.2012 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0043900-12#Text> (дата звернення: 07.04.2021)
10. Бандурка А.М., Горбачев А.В. Оперативно-розыскная деятельность: правовой анализ. К.: РИО МВД Украины, 1994. 160 с.
11. Ярмак Х.П. Контрольно-наглядова діяльність органів виконавчої влади за обігом наркотиків в Україні. Боротьба з наркобізнесом: проблеми та шляхи їх вирішення. Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції. Одеса, 2002. С. 26-33.
12. Транснациональный наркобизнес: новая глобальная угроза / Отв. ред.: Глинкин А.Н. М.: РОССПЭН, 2002. 264 с.
13. Кримінологічний аналіз механізму протидії наркозлочинності: монографія / Я.В. Ступник, О.М. Литвинов. Харків: Ніка Нова, 2012. 193с.